

Pau Vila

(1881-1980)

Marc-Aureli Vila

(1908-2001)

A propòsit de Pau Vila (1881-1980) i de Marc-Aureli Vila (1908-2001). La geografia com a construcció d'un «llenguatge del món»

JOAN TORT I DONADA
Universitat de Barcelona

TERMINÀLIA 17 (2018): 53-56 · DOI: 10.2436/20.2503.01.121
ISSN: 2013-6692 (impresa); 2013-6706 (electrònica)
<http://terminalia.iec.cat>

En la història de la geografia catalana, els noms de Pau Vila i de Marc-Aureli Vila conformen un tàndem particular. Parlem de dues persones intrínsecament properes —pare i fill— que van compartir dilatats períodes de les seves respectives trajectòries vitals, repartides entre Catalunya i Amèrica, per raó de l'exili. I que, a desgrat d'uns perfils professionals en molts sentits diferenciats, van dedicar una part molt significativa de les seves vides al conreu de la ciència geogràfica. Un aspecte que per si sol mereix la nostra atenció, ja que, tant per una part com per l'altra, avui podem considerar que les seves contribucions a la geografia catalana —sobretot en termes d'adopció d'un llenguatge geogràfic— va ser especialment rellevant. Això sí: des d'unes perspectives personals i des d'una concepció de la disciplina geogràfica força diferents.

Feta la consideració anterior, ens afanyarem a dir que no és ni fàcil ni senzill proposar, en el marc d'un article breu, una anàlisi en paral·lel de la contribució dels Vila, pare i fill, a la terminologia geogràfica. Les seves obres respectives, tot i que sovint estan directament relacionades amb els noms, els conceptes i el lèxic geogràfics (d'una manera general en l'obra de Pau Vila; en el cas de Marc-Aureli, hauríem de fer referència, sobretot, a les obres esmentades a la bibliografia), no són comparables a la pràctica perquè es corresponen amb dues línies de treball i dues orientacions ben diferents. En relació amb Pau Vila, convé no

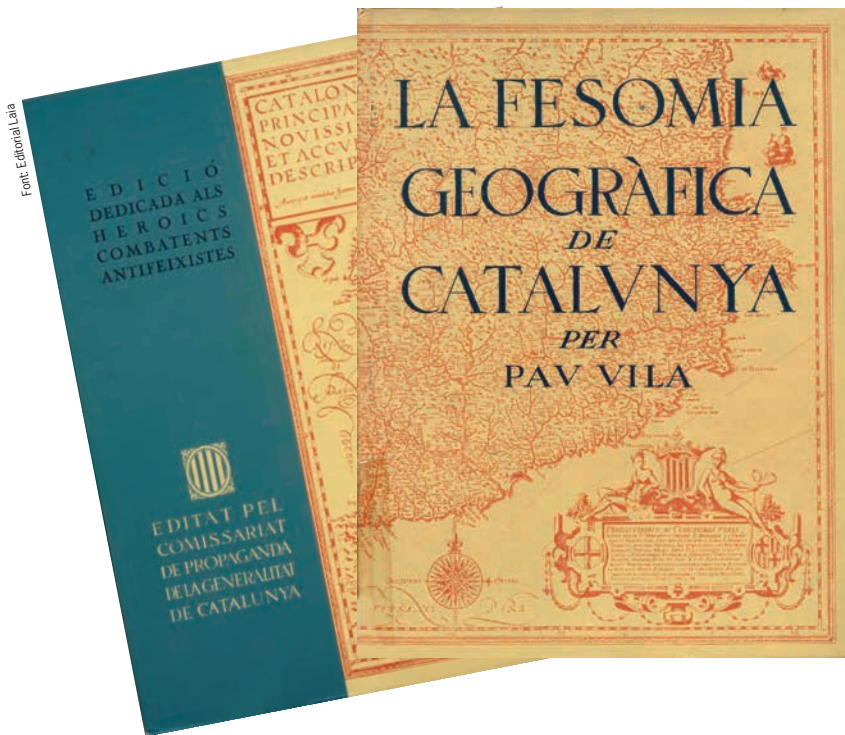
Pau Vila

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

Marc-Aureli Vila

Font: Arxiu de l'Institut d'Estudis Catalans

perdre de vista que hi ha un factor clau previ a la seva dedicació a la geografia: la seva profunda motivació com a mestre, que el porta a desenvolupar una destacada trajectòria en el món de la pedagogia i de l'ensenyament ja abans del 1920. A partir d'aquesta data, entrarà de forma progressivament intensa i irreversible en el camp de la geografia. En el cas de Marc-Aureli Vila, els antecedents són tots uns altres, com tindrem ocasió de veure més endavant.

Pau Vila i Dinarès, nascut a Sabadell el 1881 i traspassat a Barcelona el 1980 —per només deu mesos no assolí la fita dels cent anys—, és considerat, de fet, el fundador de la geografia catalana moderna. Una condició que s'ha d'entendre dins el context d'un desenvolupament acadèmic relativament tardà de la ciència geogràfica. I, també, tenint en compte les particulars circumstàncies personals i familiars que concorren en el nostre personatge. De família treballadora, i ell mateix ocupat en el sector tèxtil des de ben petit, tingué una formació essencialment autodidacta. El 1902 ja era mestre de l'ateneu obrer de Badalona i el 1905 fundava a Barcelona l'Escola Horaciana, de la qual va ser mestre i director fins al 1912. Continuà la seva formació docent a Ginebra i, entre 1915 i el 1918, el trobem dirigint una institució escolar rellevant: el Gimnasio Moderno de Bogotà. Va ser en tornar d'Amèrica, com assenyalen alguns dels estudiosos de l'autor (Casasas, 1979; Nel-lo, 1984), quan Vila decidí dedicar-se a la geografia, seguint el consell, curiosament, d'un pedagog: Alexandre Galí. Fou el punt de partida d'una trajectòria que va acabar tenint la màxima transcendència: al llarg dels anys vint i trenta del segle XX —amb una activitat creixent i imparabile, vinculada tant a la

recerca com a la divulgació i l'ensenyament de la geografia a diferents nivells— acaba-rà capgirant la concepció que fins aleshores s'havia tingut d'aquesta disciplina a casa nostra. És significatiu notar, en aquest punt, que Pau Vila parteix d'una concepció molt simple, però a la vegada molt potent, del coneixement geogràfic; podríem dir que es tracta fonamentalment de la construcció d'un «llenguatge del món». Ell mateix ho resumia d'una manera particularment clara i expressiva, a criteri nostre, en un breu paràgraf de la seva biografia oral (Rovira, 1989): «El geògraf és un home que veu les coses i les descriu, i ho ha de fer d'una manera que sigui entenedora i estimulant. Res més.»

Hem d'assenyalar Alexandre Galí, en qual-sevol cas, com la persona que, a l'època de Vila, va veure amb més claredat que hi havia una necessitat preemptòria de donar cos i impulsar amb força els estudis geogràfics a Catalunya. El 1919 havia mort, molt jove, Joan Palau Vera, destacat pedagog que havia

escrit també diversos llibres de geografia. I Pau Vila, en aquell context, esdevenia la persona idònia per tirar endavant la tasca que era imprescindible dur a terme. El mateix Galí hi reflexionava, uns anys després (Galí, 1975; el text original és de 1935), amb motiu de la publicació del *Resum de geografia de Catalunya* —una de les obres que havien permès donar a conèixer al gran públic la dimensió geogràfica de Pau Vila. El context i les circumstàncies que hem apuntat hi queden, segons el nostre parer, nítidament reflectits:

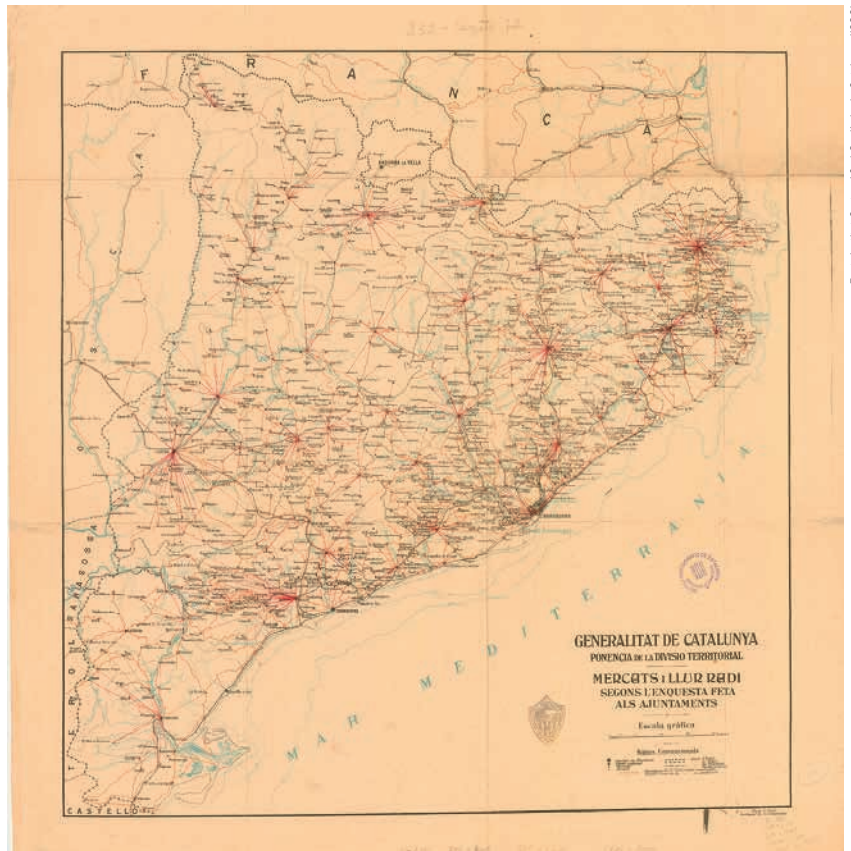
Però una altra causa més profunda donava volada al moviment iniciat pels nostres pedagogs: la indigència de l'ensenyament de la geografia i de la ciència geogràfica a casa nostra. ¿A qui podríem assenyalar com a geògraf en les nostres establiments oficials d'ensenyament? Fora de l'obra d'en Miquel Santaló a la Normal de Girona, s'ha pogut parlar de ningú més als Instituts, a les Normals o a les Universitats? [...] Teníem i tenim geòlegs, naturalistes, un gran meteoròleg, però no geògrafs. En ordre a la geografia ens mancava tot: els homes, i amb els homes, la informació, l'instrumental més important que són els mapes i, el que és més greu, el concepte de la geografia completament evolucionat des de més d'un segle a tot arreu del món.

Però, més enllà del context, ens interessa la reflexió que Galí (1975) porta a terme més endavant. Concretament, la valoració que fa al voltant de la naturalesa de la ciència que posa en marxa Vila. És aquí on descobrim, amb claredat, les premisses de la construcció de la geografia com a «llenguatge del món» a què ens referíem abans:

Hi havia, doncs, un problema previ a resoldre: constituir al nostre país la geografia com a ciència, donant forma ensem a la Geografia de Catalunya, impossible de resoldre sense una ciència geogràfica. [...] Avui la situació és molt diferent de vint anys enrere [...]; per causes diverses tenim ja notables creadors de la geografia [...]. Com s'ha produït el fenomen? ¿De quina manera Pau Vila, sense cap precedent, a part de les intuïcions de Palau Vera, ha pogut endevinar el seu camí i arribar a capgirar entre nosaltres la visió de la geografia? No teníem mètode, no teníem lèxic, no teníem cap dels elements a base dels quals crear una ciència, i avui tot això ha entrat en camí d'un assoliment definitiu. [...] I no podem fer el retret que Pau Vila i algun dels seus companys més destacats no hagi passat per la universitat. [...] Emmotllats en la pseudociència d'una universitat anquilosada, no hauríem tingut geografia, puix la gran tragèdia nostra és [...] que les institucions de formació hagin hagut de desvetllar la temença que poguessin ésser instruments d'ofegament d'iniciatives o de mutilació de capacitats.

L'atenció pel llenguatge geogràfic —i per la connexió dels noms amb els llocs— es fa també particularment visible als treballs de Pau Vila sobre la divisió comarcal, que representen una de les seves grans fites com a geògraf. Aquestes fites, doncs, comencen el 1926 amb la publicació de la seva monografia sobre la Cerdanya i culminen amb la divisió territorial del 1936, de la qual podríem dir que Pau Vila va ser el «director tècnic». Aquí l'atenció pel llenguatge —concretada no només en una alta exigència lingüística pel que fa al discurs, sinó també en l'afany de precisió i d'exactitud en l'ús dels noms, siguin conceptes del lèxic comú o topònims— hi és palesa des del primer moment fins a l'últim. Vegem-ho, a tall d'exemple, en un fragment extret d'un dels seus treballs clau sobre el tema, *Per una solució del problema comarcal*, publicat inicialment el 1930 (i reproduït a Vila, 1979a), en el qual el nostre autor es pregunta sobre el valor i sobre l'origen dels noms comarcals en vista de la inconsistència i la dispersió que presentaven les denominacions territorials històriques en el moment de fer-ne una primera sistematització:

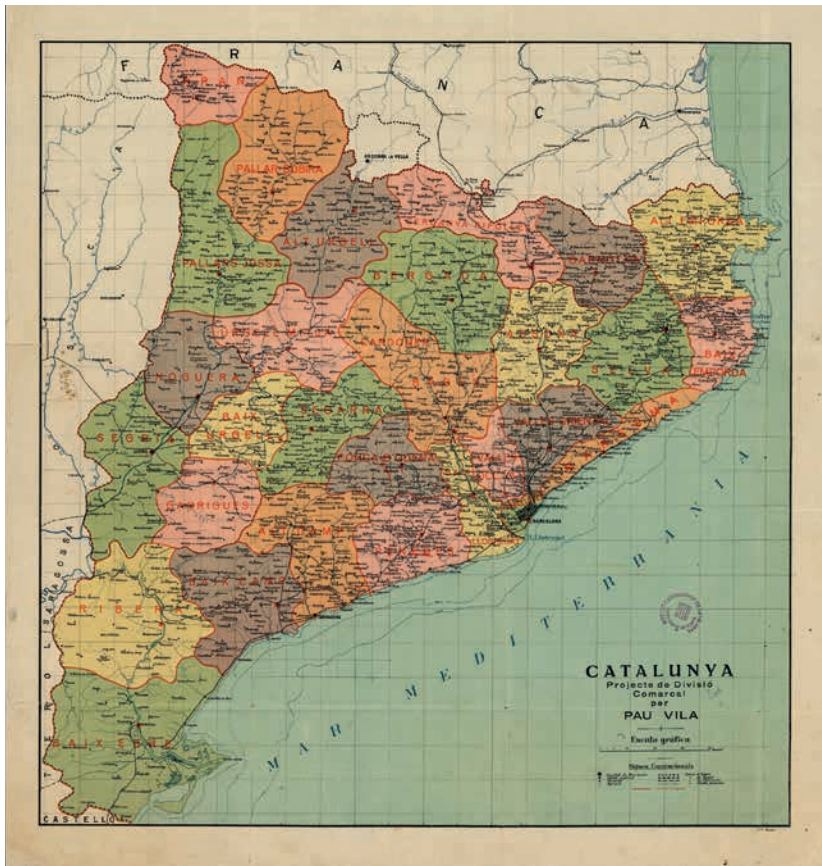
En arribar a aquesta conclusió hom es pregunta amb un cert astorament: què en queda de les comarques? [...] Què representen els noms comarcals? Si fem una tria de les 145

Mercats i llur radi segons l'enquesta feta als ajuntaments

denominacions aplicades a comarques que hem apuntat i en separem les repeticions i les de contrades poc extenses o no gaire individualitzades [...] trobarem que la nomenclatura comarcal es redueix a una trentena de noms, els més vius entre el poble, els més usats pels autors, com Empordà, Selva, Vallès, Penedès, Berguedà, Camp, Urgell, Pallars i altres. [...] Malgrat les nostres incertituds i desorientacions en la identificació de les comarques, aquests noms seleccionats són l'exponent de la realitat comarcal. En el cas de les comarques hom pot afirmar que «el nom fa la cosa».

La dedicació de Pau Vila al nomenclàtor geogràfic té un reflex de primer ordre als articles que va publicar durant els anys vint i trenta a la premsa sobre temes de toponímia. Es troben recollits en una obra de recopilació posterior (Vila, 1979c), organitzada en cinc capítols. El títol d'aquests capítols és prou eloqüent de la seva orientació i dels temes i els problemes als quals l'autor posa atenció: «Sobre la denominació de les comarques», «Els noms dels pobles», «Les variacions toponímiques municipals de 1936-1937», «El desgavell toponomàstic del mapa espanyol de Catalunya» i «El valor de la toponímia urbana». Més expressius són, sovint, els mateixos títols dels articles. En donem alguns exemples: «Vilanova: és o no és del Penedès?», «Maresme o Costa de Llevant?», «Caldetes o Caldes

Font: Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya (IGC)

Catalunya: projecte de divisió comarcal per Pau Vila

d'Estrac?». Tanmateix, és als mateixos textos on descobrim la mesura del compromís de Vila amb els noms geogràfics i amb la defensa de la seva integritat —a la manera d'una exigència ètica. Vegem-ho al fragment següent, que forma part d'un dels articles del capítol sobre el valor de la toponímia urbana:

Viles i ciutats tenen en llur nomenclatura vial, a part de noms d'imposició anecdòtica, un tresor filològic, de valor històric, topogràfic o urbanístic que cal respectar. [...] S'imposa una revisió general dels noms dels carrers de tot Catalunya per a treure'n les denominacions insubstancials o ridícules imposades [...]; amb aquesta revisió hom pot restituir els noms tradicionals conservats pel poble, amb la qual cosa donarem una prova de cultura i d'amor al passat de la terra.

L'aportació de Pau Vila en tot allò que fa referència al llenguatge geogràfic té, en qualsevol cas, una dimensió que apropa molt el nostre personatge a la tasca dels grans lingüistes catalans contemporanis seus. D'una manera particular voldríem assenyalar el cas de Joan Coromines. Sobretot, per una circumstància que hem tingut ocasió d'analitzar amb detall: la rellevància que l'observació geogràfica té en molts dels seus estudis específicament etimològics (Tort, 2007). Joan Coromines, que va tractar de prop Vila durant els

anys trenta, amb motiu dels treballs de recollida de topònims iniciats per Josep Maria de Casacuberta a l'Oficina d'Onomàstica i, sobretot, amb motiu de la revisió de la llista dels noms oficials dels municipis de Catalunya, relatava en un article dels anys setanta (Coromines, 1975) l'admiració que li mereixien els mètodes d'enquesta de Pau Vila; concretament, la seva manera de preguntar i d'adreçar-se a la gent:

Va ser al costat d'ell com, jove lingüista, orgullós d'una tècnica diferent d'aquella en la qual excel·lia el meu indulgent i sapientíssim company de caminades, vaig adonar-me plenament, per primera vegada, de com el saber lingüístic i geogràfic es presentaven mútuament en concurs preciosos en la indagació del passat lingüístic emmagatzemat en aquest immens repertori de la nostra toponímia, el més antic dels nostres arxius.

Passem a continuació a referir-nos, d'una manera específica, a l'altre autor considerat en el nostre article. Marc-Aureli Vila va néixer a Barcelona el 1908 i hi va morir el 2001. Llicenciat en dret per la Universitat de Barcelona el 1934, portà a terme una tasca rellevant en diferents camps —política, cultura, geografia—, marcada pel parèntesi d'un exili, primer a Colòmbia i després a Veneçuela, que es va allargar fins al 1978 (el seu pare havia retornat el 1967). En ocasió d'una llarga

conversa que vam tenir amb ell el novembre de 1996 i que va ser la base d'un text publicat posteriorment en forma d'entrevista (Tort i Tobaruela, 1997), ens explica que la seva dedicació a la geografia va començar a Venèçuela, amb motiu dels viatges que feia pel país preparant treballs per a la Corporación Venezolana de Fomento. I va ser així com va anar entrant progressivament en aquest camp fins al punt d'esdevenir la seva activitat principal: com a docent i com a escriptor.

La meua vida i la geografia [...] van per camins paral·lels. Vaig tenir la sort de ser fill d'en Pau Vila. Ell era un llibre obert, i em va fer estimar la geografia. De fet, vèiem aquest camp d'una forma diferent. No contrària, sinó complementària. Per a ell la geografia estava lligada a la pedagogia. I, a partir d'aquí, aprofundí en les arrels comunes de l'una i l'altra prenent l'home i la natura com a referents. Jo, en canvi, he treballat més aviat en la línia d'una geografia entesa com a «eina», donant-li un enfocament pràctic. Sobretot, en el sentit de ser un coneixement que obri camí i orienti la resta de disciplines relacionades amb el territori. És així com ho veig. I sempre he donat, i continuo donant, en la meua concepció de la geografia, una gran importància a la geohistòria.

La seva extensa bibliografia ha estat recopilada per Montserrat Galera, que prèviament havia dut a terme una recopilació semblant relativa al seu pare (Galera, 1975 i 2002). En destaquem, en relació amb la terminologia i amb el lèxic geogràfic, tres obres centrades en el país americà on va residir durant més temps: el *Nomenclátor geohistórico de Venezuela (1498-1810)*, el *Vocabulario geográfico de Venezuela* i el *Diccionario de tierras y aguas de Venezuela*. A Catalunya, el seu treball més significatiu dins aquesta línia és *Aportació a la terminologia geogràfica*

catalana. Una obra que l'autor concep com una «primera aproximació» al lèxic geogràfic català, tot combinant els mots d'origen culte o tècnic amb els d'origen popular. La publica el 1998, però, de fet, com explica Joan Vilà i Valentí al pròleg, és fruit d'una tasca d'anàlisi prèvia d'obres de geografia i de treballs cartogràfics que es remunta molts anys enrere, i que l'autor, finalment, acaba enllestit un cop instal·lat de nou a Catalunya.

No voldríem cloure aquest article sense una reflexió de síntesi que, d'alguna manera, ens permeti subratllar una qüestió que creiem important i que pensem que ha quedat palesa en l'assaig d'aproximació als dos geògrafs que hem dut a terme. Es tracta del tret que permet individualitzar la geografia com a coneixement obert i plural, múltiple i polivalent: la qualitat que ens permet defensar, en definitiva, que la geografia és, essencialment, un «llenguatge del món». Una qualitat que fa que difícilment pugui ser un coneixement sempre objectivable i mesurable. Des d'una concepció de la geografia com a «coneixement obert» sobre el món, totes les geografies són dignes de ser considerades, encara que puguin semblar diferents en una primera mirada. Les paraules de Marc-Aureli Vila que transcrivim a continuació, a propòsit de la raó de ser de la geografia, i que podrien haver estat perfectament subscrietes pel seu pare, ens semblen una eloqüent confirmació d'això que acabem d'esmentar: «El punt de partida és simple: a cada lloc on vas t'has de situar i has de saber el que necessites. T'has d'oblidar de la resta i centrar-te en el context i el nou entorn geogràfic on ets; l'enfocament sortirà per si sol a partir d'aquesta premissa. Si tens esperit geogràfic, t'adaptaràs allà on vagis. La geografia té l'avantatge de preguntar-se arreu i en tot moment sobre el perquè de les coses. Convindria que, a l'ensenyament, se'n subratllés aquesta particular qualitat.» ✿

Bibliografia

- CASASSAS, Lluís (1979). «Pau Vila en l'evolució de la geografia catalana». A: VILA, Pau. *Selecció d'escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 5-24.
- CASASSAS, Lluís (1991). «Marc Aureli Vila i Comaposada, un geògraf que tornà de lluny». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 25 (març), p. 43-45.
- COROMINES, Joan (1975). «L'origen dels noms de Gistau, d'Odèn i d'altres noms de lloc catalans i aragonesos connexos». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 243-258.
- GALERA, Montserrat (1975). «Bibliografia de Pau Vila». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 65-85.
- GALERA, Montserrat (2002). «Biobibliografia raonada de Marc-Aureli Vila i Comaposada». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 53-54, p. 9-46.

- GALÍ, Alexandre (1975). «A propòsit del Resum de Geografia de Catalunya». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc, p. 45-47. (Primera edició a *Butlletí dels Mestres*, 1935)
- IGLÉSIES, Josep (1981). *Pau Vila*. Barcelona: Dalmau.
- LLUCH, Enric (1979). «Lliçó introductòria sobre Pau Vila i Dinarès. Breu cronologia biogràfica». A: UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA. *Pau Vila i Dinarès, Josep Ferrater Mora: Doctors honoris causa*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.
- NEL-LO, Oriol (1984). «El lloc de “La Cerdanya” en l’obra de Pau Vila i en l’evolució dels estudis geogràfics a Catalunya». A: VILA, Pau. *La Cerdanya*. [Reedició de l’original de 1929] Barcelona: Empúries, p. 7-14.
- ROVIRA, Bru (1989). *Pau Vila: He viscut!: Biografia oral*. Barcelona: La Campana.
- SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA (1975). *Miscel·lània Pau Vila*. Granollers: Montblanc-Martín.
- SOLÉ SABARÍS, Lluís (1980). «Pau Vila, l’home». A: SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA. A: *Pau Vila, adéu al mestre*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans.
- TORT, Joan (1990). «Pau Vila i Dinarès (1881-1980). La dimensió cívica i humanista d’una trajectòria exemplar». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 23 (setembre), p. 73-81.
- TORT, Joan (2003). «Una estratègia per a la geografia». A: VILA, Pau. *Resum de geografia de Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans, p. XVII-XXVI.
- TORT, Joan (2004). *Pau Vila: L’esperit de la terra*. Barcelona: Publicacions de l’Abadia de Montserrat.
- TORT, Joan (2007). «Per a una interpretació geogràfica de l’obra etimològica de Joan Coromines». A: CASANOVA, Emili; TERRADO, Xavier. *Studia in honorem Joan Coromines*. Lleida: Pagès Editors, p. 263-287.
- TORT, Joan (2008). «Tot evocant Marc-Aureli Vila, el geògraf que vingué de lluny». *Revista de Catalunya*, núm. 243, p. 41-60.
- TORT, Joan; TOBARUELA, Pere (1997). «La geografia com a eina de futur. Parlant amb Marc-Aureli Vila». *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 44 (setembre), p. 123-133.
- VILA, Marc-Aureli (1964). *Nomenclátor geohistórico de Venezuela (1498-1810)*. Caracas: Banco Central de Venezuela.
- VILA, Marc-Aureli (1971). *Vocabulario geográfico de Venezuela*. Caracas: Corporación Venezolana de Fomento.
- VILA, Marc-Aureli (1976). *Diccionario de tierras y aguas de Venezuela*. Caracas: Ministeri d’Obres Públiques. Direcció de Cartografia Nacional.
- VILA, Marc-Aureli (1998). *Aportació a la terminologia geogràfica catalana*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia; Institut d’Estudis Catalans.
- VILA, Pau (1926). *La Cerdanya*. Barcelona: Barcino.
- VILA, Pau (1962-1963). *Visions geogràfiques de Catalunya*. Barcelona: Barcino (2 vol.)
- VILA, Pau (1979a). «Vers la solució del problema comarcal». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 65-120.
- VILA, Pau (1979b). «La divisió territorial de Catalunya de 1936». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 121-197.
- VILA, Pau (1979c). «Qüestions de toponímia». A: VILA, Pau. *Selecció d’escrits de geografia*. Vol. I: *La divisió territorial de Catalunya*. Barcelona: Curial, p. 289-330.
- VILÀ VALENTÍ, Joan (1981). «El camí de Pau Vila cap a la geografia». *Revista de Geografia*, XV, p. 5-23.